

PRAVI PASTI GLOBALIZACIJE STA
PROVINCIALIZEM IN NEZNANJE

Knjigi Pasti globalizacije na rob

Povzetek. Kritična ocena knjige *Pasti globalizacije*, avtorjev H.P. Martina in H. Schumana kaže, da globalizacija ni igra ničelne note kot predvidevata avtorja, ki zanemarijata načelo/zakon primerjalnih prednosti. Slednje še kako velja, še posebej skupaj z načelom kompenzacije za tiste, ki izgubljajo zaradi mednarodne menjave in/ali globalizacije. Koristi globalizacije presegajo njene stroške, globalizacijo dvigajo k blaginji. Globalizacija krepi konvergenco med državami, če le-te vodijo pravilno ekonomsko politiko, čeprav hkrati tudi marginalizira nekvalificirano delovno silo in vpliva na zniževanje njihovih plač, nezaposlenost in socialno dezintegracijo. Vendar temu ni kriva toliko globalizacija, pač pa bolj tehnološki napredek. Kritika je izrečena tudi na račun idealiziranja vloge vlad. Pomanjkljivosti trga so manj nevarne od napak vlad. Slednje ne morejo vzpostaviti boljših tečajev kot jih sam trg, na kar avtorja namigujeta. Opozorjati javnost na negativne posledice globalizacije je dobrodošlo, čeprav sta avtorja v nekaterih delih knjige zelo blizu Marxovim zmotnim predvidevanjem o prihodnosti kapitalizma. Predlogi, ki ju avtorja ponujata, niso niti dovolj trdni niti blizu rešitvi problema. Nezanje in ozkost sta mnogo bolj nevarni pasti globalizacije od tistih, ki ju avtorja navajata v knjigi.

Ključni pojmi: globalizacija, stroški in koristi, konvergenca dohodkov, primerjalne prednosti, razslojevanje, nezaposlenost, plače

Zelo verjetni bodoči nobelevca za ekonomijo P. Krugman je v svoji knjigi *Pop internacionalizem* (1996) zapisal približno takole: če knjiga o mednarodni ekonomiji ne vsebuje niti enega sklicevanja na osnovno načelo mednarodne menjave, načelo primerjalnih prednosti, potem gre za pop internacionalizem, za populizem, kiropraktično ali kot sam pravim gori doli oziroma všečnostno ekonomiko. To se je nanašalo na L. Thurowa in nekatere druge avtorje znanih svetovnih uspešnic. Zakaj? Takšne uspešnice namreč zato, da bi ugajale javnosti in bi se bolje prodajale, često zanemarijajo temeljno načelo mednarodne ekonomije, da

* Dr. Marjan Svetličič, profesor na Fakulteti za družbene vede.

vse države z mednarodno menjavo, z mednarodnim ekonomskih sodelovanjem prodobivajo in da mednarodni ekonomski odnosi niso ničelna vsota. Od nje nima koristi le ena država na račun druge kot je to v konkurenčni borbi med podjetji. Tisti, ki seveda tega načela Davida Ricarda ne poznajo mislijo, kot pravi Krugman, da ni na svetu nobene boljše literature o teh vprašanjih.

Knjiga pasti globalizacije, avtorjev H. P. Martina-a ter H. Schumana (*Co Libri* 1997, Ljubljana) je primer takšne zanimive, provokativne, toda strokovno prešibko utemeljene literature. Če jo merimo po tem kriteriju P. Krugmana lahko kaj hitro ugotovimo, da je med 376 opombami le kakšnih 16 takšnih, v katerih se avtor sklicuje na znanstvene avtoritete, na članke ali knjige s tega področja. Če jim dodamo še sklicevanje na strokovne avtoritete ali vire v samem besedilu, bi se ta številka povzpela morda na kakšnih 30 in ne več. Med njimi seveda ni P. Krugmana, so pa L. Thurow, Marx in resnici na ljubo tudi Ricardo (str. 111), čeprav avtorja za ta njegov zakon primerjalnih prednosti pravita, da je zastarel, "da ima z današnjim svetom le še malo opraviti". Res je, doslej je doživel veliko posodobljanj, toda v osnovi še vedno drži. Sicer prav gotovo ne bi bil vključen kot prvo poglavje prav vsake knjige o mednarodni ekonomiki ali celo mednarodnem poslovanju. Posodobljene teorije mednarodne menjave ta splošni zakon dograjujejo upoštevajoč spremenjene razmere na svetovnem trgu, spremenjeno naravo trga (njegovo oligopolizacijo), rastoči pomen tehnologije in ekonomij obsega. Knjiga tudi ne navaja veliko knjig in člankov ter poročil mednarodnih organizacij, ki so bile v zadnjih nekaj letih napisane na temo globalizacije z vseh zornih kotov. Časopisni članki, največkrat zelo zanimivi, posebno v mnogih zelo uglednih strokovnih časopisih ne morejo nadomestiti malo "težje" strokovne literature, ko gre za zelo zapletene probleme, ki jih je celo definirati težko, kaj šele pojasniti vse možne razsežnosti in posledice globalizacije. Avtorjevo pojmovanje globalizacije spoznamo šele na strani 210, čeprav bi bilo koristneje, če bi jo spoznal že na samem začetku dela ob morda še drugih opredelitvah, kar bi mu tudi olajšalo oblikovanje lastnega mnenja o tem pojavu. Jasno, sklicevanje na znanstvene avtoritete ne more biti edino merilo pri ocenjevanju neke knjige, je pa gotovo ponazoritev njenega strokovnega dometa in predlogov, ki lahko na takšni osnovi nastajajo.

Zdi se, da smo kar nekako cepljeni na prevajanje in populariziranje le poljudne apokaliptične literature in zelo odporni do tiste, ki lahko več prispeva k razumevanju sodobnega sveta. Primer: silna popularnost prevedene knjige Ameriško izzivanje iz l. 1967, ki govori o "ameriških napadalcih" v obliki ameriških neposrednih naložb v Evropi. Avtor govori o vojni, o propadanju Evrope. Skratka govori o svetu ničelne vsote, v katerem nekdo zgublja, da bi drugi dobival. Epilog te knjige pa je naslednji: ta isti avtor J. J. Schreiber je kot predsednik Le Centre Mondial v Parizu poslal predsedniku Mitterandu odstopno izjavo, ker je francoska vlada pri opremljanju šol dala prednost francoskim proizvajalcem. Kasneje pa je postal predsednik ameriške multinacionalke in začel Američane svariti pred invazijo japonskega kapitala. Toliko o dolgoročni veljavi in doslednosti avtorjev takšnih del, ki so se navajala tudi pri nas na nedavnem omizju, ki ga je nacionalna televizija posvetila tej knjigi. Nikakor se ne morem spomniti, da bi imeli omizje o knjigi kašnega nobelovca iz ekonomije, čeprav gre pri globalizaciji precej tudi za

ekonomske probleme niti ob izzidu knjige kakšnega domačega prejemnika najvišjih znanstvenih priznanj ali ambasadorja znanosti na primer. Pa bi vsaj nekateri to zaslužili. Mar ni to malo provincialno, ko je vse tuje le zato, ker je tuje, tako silno dobro, da domačega niti ne vidimo. Spomnim se tudi, da je bil pri nas v osemdesetih letih silno popularen S. Kulič iz Zagreba, ki je risal zemljevide (kako je tuji kapital razdelil takratno državo, kako so tuje investicije nevarne in ogrožajo razvoj) ali pa člankov o tem, da smo šampioni po uvozu tujih licenc (kupili naj bi jih preko 200.000 v resnici jih je Jugoslavija le 1.385), ki so krive za gospodarsko nazadovanje. Tej problematiki je bilo posvečeno veliko število člankov in intervjujev. Skoraj neslišno pa so nas obšla dela, ki so to strokovno zanikala, ki so trdila, da zaostajamo zato, ker smo kupili premalo licenc, ker smo se premalo odprli, da so tuja neposredna vlaganja praviloma koristna. No, nikoli ni prepozno. Sedaj smo se odprli, bolje pa bi bilo, če bi takšna dela čitali in upoštevali že takrat, mar ne. Res pa je, da so apokaliptična pisanja potem zamrla. Nazorna ponazoritev kako slabe ideje izpodrivajo dobre.

Menim, da je v takšnem provincializmu prava past globalizacije, kajti v globaliziranem svetu, ki se mu ne moremo izogniti, bodo prosperirali le tisti, ki bodo dobro oboroženi z znanjem in propadali tisti, pri katerih bo več vredno neznanje in populizem raznih vrst.

Osnovni konceptualni slabosti knjige sta, da le-ta zanika temeljno načelo mednarodne menjave, se prav načelo primerjalnih prednosti ter da izhaja iz podmene, da je svet ničelna vsota, kjer ena država dobiva na račun druge. Vendar pa to nista edini konceptualni slabosti Pasti globalizacije. Tretja slabost je belo črno slikanje trga in države, kritike slikanja trga kot svetinje in, vsaj implicitno, povzdigovanje države v svetinjo. Ko govori o rešitvah, namreč govori o ponovni vzpostavitni moči države, vsaj nad finančnim trgom, ter o skupnosti držav v obliki EU, ki naj bi se uspešneje kot nacionalna država spopadala s sodobnimi problemi. Pa slika še zdaleč ni tako belo črna. Ekonomija je že zdavnaj spoznala, da trgi niso idealni, da imajo napake, ki jih je treba korigirati. Tu nastopi vloga države, vendar ne kot "velika vseмогоčna država", ki nadomešča trg, pač pa lahko le popravlja njegovo delovanje tam, kjer ta ne more delovati dobro. Vsemogočno državo smo, če me spomin ne vara, imeli, in ni dala dobrih rezultatov. Upam da o tem ni dvoma. Zelo nevarno je, če se vloga države obravnava kot nadomestilo trgu, če se kliče po "ponovni vzpostavitvi primata države nad gospodarstvom" (str. 18). To nas namreč kaj hitro lahko vrne v administrativno gospodarjenje, ki proizvaja to kar smo imenovali politične tovarne, ki so še vedno velik kamen okoli vratu naše tranzicije.

Res je, kot pravi knjiga, globalizacija ni naraven pojav, če to obravnavamo kot prosti pad ali kaj podobnega. Je pa naravni pojav v toliko, da ne bom kupoval v Mercatorju, če je tam dražje, pač pa pri Albancu za vogalom, če je cenejši. To velja seveda tudi med državami in ne le lokalno. V tem pogledu je gotovo naravni pojav. Vedeti pa moramo, da tudi naravni pojavi delujejo različno; prosti pad kamna ni enak prostemu padu kosa papirja. Enemu naravnemu zakonu se namreč upirajo drugi. Seveda je globalizacija tudi rezultat zavestne politike držav, ki so vse bolj liberalizirale mednarodne ekonomske pretoke in podjetij, ki mimo slabostim trga internacionalizirajo in internalizirajo svojo dejavnost, ter iščejo v svetu najcenejše

vire in optimirajo alokacijo virov ter seveda svojih zaslužkov. Ne gre namreč pozabiti, da so tisti, ki so proti globalizaciji končno tudi proti specializaciji, proti delitvi dela. Učinki globalizacije so namreč le na svetovno raven odslikani učinki delitve dela in specializacije, o katerih pa verjetno ni več nobenega dvoma v glavah še tako velikih dvomljivcev. Mednarodna trgovina in druge oblike mednarodnega ekonomskega sodelovanja takšne učinke omogočajo in pospešujejo. Vse to namreč dviga produktivnost in s tem življenjski standard.

Morda ni slučajno, da je knjiga uspešnica prav v Nemčiji. Zakaj? Nemška podjetja so začela vse več kapitala izvažati v tujino (v letu 1996 kar 28,7 milijarde dolarjev). Nezaposlenost je pričela naraščati. Nemškim transnacionalnim podjetjem očitajo, da izvažajo delovna mesta (str. 156). Ljudje pa pozabljajo, da bi do tega prišlo tudi, če te iste firme ne bi izvažale kapital saj bi morale zaradi nekonkurenčnosti domače poslovanje tako ali tako opustiti. Z izvozom kapitala so pa nasprotno, s pomočjo koriščenja cenejšega dela v tujini, ohranjala vsaj del delovnih mest in s pomočjo večjih zaslužkov v tujini pridobile čas in denar za prestrukturiranje svoje dejavnosti na višje ravni dodane vrednosti in tako na dolgi rok prispevala pri kreiranju delovnih mest, čeprav drugačnih. Res pa je, da pri tem izgubljajo delo najmanj izobraženi delavci, pridobivajo pa bolj kvalificirani. Nepoznavanje takšnih dejstev in populistično obsojanje podjetij, ki izvažajo kapital ne upošteva kaj je temu realna alternativa, ustvarja plodna tla za upor zoper tujce, češ da "odžirajo" domača delovna mesta. To se pripisuje le prilivu delavcev in izvozu kapitala ne pa na primer uvozu blaga, čeprav so ekonomske posledice v bistvu enake. Če uvažajo blago, namesto da bi kupoval domačega, s tem "odžiraš domača delovna mesta". Mnogo bolj smo občutljivi, ko gre za uvoz delavcev ali kapitala kakor pa za uvoz blaga. Takrat kaj radi pozabljamo, da tudi uvoz "odžira" delovna mesta. Dvomim pa, da bi se katerikoli potrošnik želel odreči cenejšemu ali kakovostnejšemu uvozu, ker mu to dviga blaginjo, kot tudi cenejšemu tujemu delavcu, ki dela na opraviilih, ki jih domačini često sploh več nočejo opravljati. Domači proizvajalci seveda protestirajo proti temu, razen če jih država na nek način ne kompenzira ali preizobrazi za drugo delo. Vsaka država, pa tudi Nemčija, je doslej imela tudi koristi od uvoza kapitala, ki pa je res padel od skoraj 9 milijard dolarjev l. 1995 na le 3,8 milijard dolarjev l. 1996. Končno je nemškemu gospodarskemu čudežu po drugi svetovni vojni v veliki meri pripomogel prav priliv ameriškega kapitala. V pogojih, ko začne gospodarski stroj škripati, pa postanejo zelo atraktivne teze, ki za notranje slabosti iščejo krivdo drugje, v tujcih doma (imigranti, rasizem itd.) ali pa v globalizaciji, uvozu cenejših tujih izdelkov in podobnem. Avtorja zato upravičeno opozarjata na rastoči rasizem, na porast popularnosti desnih sil, na vzpone Heiderjev, Le Pen-ov ali Buchanan-ov, v katerih programih je moč odkriti, kot pravi neki nemški politolog, odmev zgodnjih evropskih oblik fašizma (str. 173) in vse politične nevarnosti tega. Menim, da je morda to najmočnejše sporočilo knjige, čeravno ima globalizacija pri tem bolj malo opraviti, pač pa so drugi dejavniki mnogo pomembnejši. Res pa je, da je globalizacija postala dežurni krivec zaradi tega, ker se premalo pozna prave vzroke in se ne loči vzrokov ter posledic.

Naslednji greh, ki se pripisuje globalizaciji je potiskanje plač navzdol. Pozablja pa se, da so obenem s plačami manj izobraženih delavcev padle tudi cene uvoznih

izdelkov. Tudi to je rezultat globalizacije. Padeč cen pa lahko kompenzira učinke relativnega padanja plač na blaginjo. Še zadeleč pa ni dokazano, da prav globalizacija povzroča relativno padanje plač in razslojevanje. Literatura potrjuje, da ima mednarodna menjava, ki je gotovo kazalec globalizacije, malo opraviti s tem. Naraščajočemu razkoraku med razvitimi in nerazvitimi ali znotraj držav med bogatimi in revnimi, bolj prispeva tehnološki napredek. Avtorja to sicer omenjata, toda tezo zavržeta kot neoliberalistično (str. 150). Vseeno ni mogoče kar tako z levo roko zavreči celo vrsto študij in njih argumentov, ki dokazujejo, da je srčika porasta nezaposlenosti neizobraženih delavcev tehnološki napredek. Ta tudi vpliva na rast plač izobraženih in upadanje plač neizobraženih. Mednarodna trgovina ima na to skromnejši vpliv. Strokovnjaki si, kot običajno, niso edini v tem, kako ta vpliv deluje. Zastopniki mednarodne ekonomike trdijo, da to deluje s pomočjo zunanje trgovinskih cen, ker pada cena dela neizobraženih delavcev v razvitih deželah pod pritiskom cenene uvoza iz dežel, kjer so plače takšnih delavcev nizke. Ekonomisti, ki se ukvarjajo z delom, pa trdijo, da trgovina vpliva na trg dela s pomočjo količine trgovine ne pa cen. Z uvozom naj bi dežela v bistvu uvažala delo, ki proizvaja takšne izdelke. To pa ima podoben učinek kot porast ponudbe dela, pritisk na zniževanje plač. Študije doslej niso bile uspešne v izoliranju učinkov trgovine in tehnološkega napredka na trg dela. Oboje je zelo prepleteno. Pri vsem nestrinjanju obeh šol pa je le eno soglasje, da namreč trgovina le malo prispeva k neenakomerni rasti plač izobraženih in neizobraženih delavcev, čeprav nekateri trdijo, da globalne sile prispevajo med 15 in 25% k rastočim razlikam v dohodkih v ZDA med izobraženimi in neizobraženimi delavci in ostalih državah OECD. Mednarodna trgovina naj bi temu prispevala od 10 do 20% (IMF 1997, 58). Po mnenju Williamson-a je v poznem 19. stoletju migracija delovne sile pomembnejše vplivala na neenakost kot pa trgovina. Neenakost v razvitih se je zmanjšala, ko so se te zatele v protekcionizem. (Williamson 1997, 131). Migracija danes gotovo igra manj pomembno vlogo, nevarnost zatekanja v protekcionizem pa gotovo ni izključena (z nadaljevanjem propagande, ki globalizacijo obtožuje kot glavnega krivca za porast brezposelnosti in rastoče razlike v razvitih državah. Kako pa naj bo ceneni uvoz iz manj razvitih držav kriv za razslojevanje v ZDA in razvitih državah, če ta tvori le od 3 do 8% celotnega proizvoda teh držav (IMF 1997, 58). Trgovina ni imela odločilnega vpliva na plače in zaposlenost v industrijsko razvitih državah, saj se cene proizvodov niso spremenile v škodo manj kvalificiranim. To bi se zgodilo v primeru, če bi cene enostavnega delovno intenzivnega uvoznega blaga padle v primerjavi s cenami zapletenih izdelkov visokih tehnologij, ki potrebujejo veliko visoko usposobljene delovne sile (v bistvu gre za mehanizem znanega Stolper-Samuelsonovega teorema iz leta 1941). Malo je kazalcev, ki bi takšne hipoteze potrjevali v razvitih državah. V ZDA na primer, so imele spremembe uvoznih cen le malo vpliva na zaposlenost in plače. Podobno velja za VB, Francijo, Nemčijo ter Italijo (IMF 1997, 57).

Res pa je, da je globalizacija prispevala k zmanjševanju razlik v deželah v razvoju. Koristi manj izobraženim v manj razvitih in škodi neusposobljeni delovni sili v razvitih. Zato bi vsaka rešitev, ki bi pozivala na omejevanje uvoza, bila neučinkovita in ne bi pomagala neizobraženim delavcem. Na dolgi rok bi celo poslabšala nji-

hov položaj. Upadanje plač in globalizacija res sovpadajo, ni pa dokazane vzročno posledične zveze.

Med osnovnimi negativnimi posledicami globalizacije se navaja rast brezposelnosti, zlasti v razvitih državah. Res je, da je prišlo do porasta brezposelnosti in da strokovno še nimamo jasnih odgovorov zakaj. Kljub vsemu pa je vsaj nekaj popolnoma jasno, do brezposelnosti je v največji meri prišlo zaradi tehničnega naredka. Do tega bi prišlo tudi brez globalizacije, čeravno globalizacija jasno krepi konkurenco med delom na mednarodni sceni. Nekvalificirani delavci so pod vse večjim pristiskom cenejšega dela iz manj razvitih. Res pa je tudi, da globalizacija pospešuje konkurenco tudi med kapitalom. Tudi ta, če je nekonkurenčen, zgublja delo, ker propada. Globalizacija vse te tendence le pospešuje in infrastrukturno omogoča, ni pa poglavitni spodbujevalec. Tehnološki razvoj bi povzročil razslojevanje doma tudi brez globalizacije, ker bi dobivali izobraženi in izgubljali neizobraženi. Mešajo se torej vzroki in posledice.

Globalizacija tudi ni napad na demokracijo (kot pravi podnaslov knjige) ali vsaj ne tako enoznačno in linearno kot trdita avtorja. Tehnološki razvoj tako pospešuje kot ovira demokracijo, globalizacija pa mu pri tem lahko samo "drži štango". Težko je tudi sprejeti tezo, da globalizacija ogroža stabilnost demokracije ali da sta si tržno gospodarstvo in demokracija v nasprotju (str. 220). Na nek način jo celo omogoča. Zakaj pa mi tako "rinemo" v EU in NATO navsezadnje, zakaj je Evropska gospodarska skupnost medse sprejela Španijo; da bi s tem stabilizirala njihovo demokracijo. Podobni argumenti so tudi za Srednjeevropske države, potencialne članice EU. Globalizacija in integracija kot njena pojavna oblika, je nasprotno pospešila razpad komunizma in pospešuje demokratične reforme v bivših socialističnih državah. Če je bistveni vzrok brezposelnosti tehnični napredek, potem ta, in ne globalizacija, ogroža stabilnost demokracije, globalizacija pa k temu lahko le še dodatno prispeva. Dejstvo pa je, da globalizacija tudi pomaga presegati brezposelnost. Kaj pa je drugega na primer slovenski izvoz. Kaj pa bi delala mnoga slovenska podjetja, če ne bi mogla izvažati, če ne bi imela dostopa na globalni trg, če ne bi bilo globalnega gospodarstva. Za majhna gospodarstva bi bila antiglobalizacijska strategija kar smrt. Zopet velja upoštevati načelo, da je potrebno vsako rešitev primerjati z njeno najboljšo alternativo. Za globalizacijo se je v tej luči potrebno odločiti tudi takrat, ko ni zastoj, če so stroški alternativ (na primer avtarkija ali pa protekcionizem) še višji. Odcepitev, ki so jo dolgo ponujali radikali, gotovo ni rešitev. Ne smemo pa pozabiti najbolj črnih scenarijev prve polovice tega stoletja, ko smo bili priče veliki ekonomski krizi in kasneje celo vojni kot, vsaj posredno, protiudarca predhodnemu razcvetu svetovnega gospodarstva, ko so države svoje probleme skušale reševati z zapuščanjem odprtega gospodarstva, z vračanjem v protekcionizem, s politiko osiromašenja sosedov pa vse do fašizma in nacizma. Zato je seveda nujno upoštevati tudi drugo plat zakona primerjalnih prednosti, nujnost kompenzacije tistih skupin, ki zaradi svobodne menjave izgubljajo. Na ta del Ricardovega zakona primerjalnih prednosti se prepogosto pozablja, je pa le njegov sestavni del. Na to opozarja D. Rodrik (1996) ko pravi, da globalizacija lahko pospešuje socialno dezintegracijo in zato predlaga kompenzacijo tistih, ki z globalizacijo zgubljajo s strani tistih, ki dobivajo, da ne bi

globalizacija zmagala na račun socialne dezintegracije. To bi bila namreč zelo prazna zmaga. Zato meni, da je socialna država druga stran kovanca, druga stran odprtega gospodarstva. To pa seveda še ne pomeni, da je proti globalizaciji. Poziva le na korektive, da ne bi prišlo do kontra udarca, če ne bi imeli prave politike kompenzacije.

Globalizacija tudi ni napad na blaginjo. Podatki prepričljivo kažejo, da se je blaginja v svetu povečala. Res pa je, da ne v vseh državah enako niti vseh slojev znotraj držav. To gotovo je problem, ki mu pa globalizacija ni temeljni vzrok.

Knjiga veliko govori o podivjanih finančnih trgih. Res je, dnevno se pretaka na deviznih trgih fantastičnih 1.300 milijard dolarjev. To vnaša nestabilnosti, zato velja resno razmišljati o Tobinovem "davku na greh", davku na devizne špekulacije, za katerega se zavzema knjiga. Obenem pa se ne sme pozabiti, da takšna pretakanja sledijo gospodarskim gibanjem, so bolj njihova posledica kot vzrok. Lahko pospešijo ne pa ustvarijo krizo. Osnovni vzroki so običajno drugje. Kupovanje tam, kjer je ceneje, ni špekulacija, je le normalno tržno poslovanje. Valute so končno le posebne vrste blago. Zato ni čudno, da se svet vse od leta 1970, ko je ta davek Tobin predlagal, zanj ni odločil. Prost pretok kapitala in dostop do svetovnega finančnega trga omogoča tistim, ki kapitala nimajo, da do njega pridejo in ga potem vlagajo v svoj razvoj. Zavzemanje za tak davek torej ni popolnoma nič novega. Njegov namen je gotovo dober, spornejša pa je možnost njegovega učinkovitega udejanjanja.

Še najboljše je kakovost nekega dela vrednotiti s pomočjo priporočil, ki jih daje. Ta naj bi bila naravnana v to, kako se zoperstaviti enopetinski družbi, ki naj bi bila posledica globalizacije. Priporočila izhajajo iz tega, da je število tistih, ki z globalizacijo izgubljajo več kot tistih, ki dobivajo (str. 224). Ali res? Dvomim. Močno dvomijo tudi vsi tisti iz bivših socialističnih držav, ki so po padcu berlinskega zidu hiteli odpirati vrata prepihu globalizacije, dvomi tudi 95% držav, ki so liberalizirale svoje zakonodaje in ne obratno. Lahko se seveda motijo, kot so se v zgodovini že. V temelju zagotovo ne, v izpeljavah pa kaj lahko. Mislim na hitrost in način odpiranja. Tu je bilo in je zagotovo veliko brezglavega hitenja in zaletavosti ter ujetništva prestižnega političnega tekmovalja "pa naj stane kar pač stane".

Tudi podmena, da imamo nadnacionalno gospodarstvo (str. 230) je vprašljiva, saj so kljub vsemu celice svetovnega gospodarstva še vedno države in nacionalna podjetja, ki seveda delujejo preko meja. Nadnacionalnih podjetij, o katerih govori knjiga ni, multinacionalna, ustanovljena z mednarodno pogodbo, so zelo redka in prava, ki bi naj nastala v EU na osnovi posebnega statuta in bi se registrirala le v Bruslju in ne kot sedaj v vsaki državi, kjer delujejo, so pa še le na obzorju. Vse ostalo je plod domišljije. Res je, da so ta podjetja zelo močna, vendar niso nad suverenostjo držav. Pozablja se tudi, da največja transnacionalna podjetja zaposlujejo v svetu 6 milijonov ljudi. In niti slučajno ni mogoče enostavno sklepati, da bi te iste ljudi lahko zaposlovale tudi domače firme. Če te morda takšnih podjetniških priložnosti zaradi omejenega domačega obzorja sploh ne bi bila sposobna odkriti, ker ne bi razpolagala s takimi informacijami kot transnacionalke niti z viri, potrebnimi za določeno dejavnost in prodor izdelka (storitev) na trg.

Z nekaterimi priporočili seveda ni problemov, čeprav imajo bolj malo zveze s samo globalizacijo, ker zvenijo bolj kot program neke stranke kot pa kakšna strokovno utemeljena, na dejstvih utemeljena priporočila. Druga so bolj problematična. Med njimi je trditev, da je v globaliziranem gospodarstvu velikost edini pomemben dejavnik moči (str. 233). Cel kup literature govori o tem, da je znanje osnovni vir moči, da pa je v preteklosti to res bila velikost ozemlja itd. Kar 64 % nacionalnega bogastva danes v povprečju tvori človeški kapital (UNDP 1996).

Zelo problematična je tudi teza, da naj se menjalne tečaje ustali in njihovo zunanjo vrednost določi s pogajanjem. Na tak način bi se "Euro posrečilo povzdigniti v vodilno valuto". Študentje se učijo, da so tečajji, če naj bodo odsev realnih gospodarskih gibanj, odsev ponudbe in povpraševanja po devizah (no centralna banka pri tem seveda tudi intervenira kot tržni akter in malo pomaga tečaju navzgor ali navzdol, kakor je pač potrebno). Administrativno določanje tečajev, kar določanje s pomočjo pogajanj je (za kar se zavzemata avtorja), je daleč od tega. Kaj pa bi bilo tudi sicer drugače, če bi sedaj Euro tiranija le zamenjala "tiranijo" dolarja. Zdi se, kot da bi hoteli zdraviti alkoholika tako, da bi mu namesto belega vina ponudili črnega. Ali bi bilo pri tiraniji Eura manj razslojevanja? Ne, prišlo bi morda le do malo drugačne prerasporeditve koristi od globalizacije, do drugačnih bolj uravnoveženih pogajalnih razmerij med Evropo in ZDA. Pri tem bi Evropa, kot bolj socialna, lahko na dolgi rok konkurenčno zgubljala in še bolj zaostajala za ZDA. Enopetinska družba pa bi še naprej lepo prosperirala, sprva zaradi evropskih socialnih korektivov morda manj intenzivno, na dolgi rok pa še bolj, zaradi krhanja svoje konkurenčnosti.

Problematični so tudi socialni in okoljevarstveni standardi za svetovno trgovino, za katere se avtorja zavzemata. Ta ideja je pravzaprav povzeta iz sicer zelo kritiziranih ZDA, kjer so sindikati in še kdo nasprotovali širitvi NAFTA na Mehiko, ker naj bi prepeceni mehiški delavci neloyalno konkurirali ameriškim in jim "odžirali" delovna mesta. Tudi zaradi nižjih okoljevarstvenih standardov bi bilo mehiško blago cenejše. Prvo je zopet skregano z drugim temeljnim načelom mednarodne ekonomike, ki pravi, da je mednarodna menjava posledica različne obdarjenosti z dejavniki in seveda njihovih različnih cen, da pa se te razlike lahko popravljajo z različno produktivnostjo. Skratka, če je mehiški delavec cenejši je pa ameriški lahko produktivnejši, pa smo spet na istem. Produktivnejši ameriški razliko v ceni dela namreč lahko kompenzira z višjo produktivnostjo. Produktivnost in nizke plače sta zamenljivi kategoriji. Pa še tole: uvajanje takšnih svetovnih standardov bi šele pospeševalo ustvarjanje enopetinske družbe, saj bi štiripetinskim državam svetovnega juga odvzeli še tisto malo virov trenutnih primerjalnih prednosti, ki jih imajo zaradi cenejšega dela. Avtorja se zavzemata načelno za zmanjševanje razlik med bogatimi in revnimi tako znotraj držav kot med državami, toda vsaj nekateri njihuni predlogi očitno delujejo ravno nasprotno. To velja tudi za njuno implicitno mnenje, da Indijci ne bi smeli delati za razvite kot programerji, ker s tem programerji v razvitih državah izgubljajo delo (str. 100), da je to nekako nepravilno tekmovanje.

Še bolj pa je vprašljiva teza s strani 141, da namreč nezaščitena integracija držav v razvoju v prostotrgovinska območja razvitih industrijskih držav, povzroča več

škode kot koristi. Ko so "regenti revnejših držav južne poloble to dojeli že pred leti, so svojim državam utrlji veliko modrejše pot v blaginjo". Ali tes? Za kakšno pot pa gre? Izkazalo se je, da je strategija uvozne substitucije propadla, da je bila uspešnejša strategija navzven naravnane razvoja ali pa vsaj neka mešana strategija, v kateri je bil protekcionizem le začasen instrument pred odpiranjem v svet. Nekako ne vidim te modrejše poti, ki ne bi bila v osnovi naravnana v vključevanje v globalno ekonomijo. Modro pa je bilo od nekaterih voditeljev teh držav, da so spoznali svoje zmote glede protekcionizma in ideologije in spremenili svoje politike. Najboljši je na primer primer Cardosa, za katerega se ve, da je bil ugleden zastopnik odvisnosne šole, sedaj, kot predsednik Braziliije, pa zastopa njeno polno sodelovanje v globalnem gospodarstvu. Celo več, mnogi zlobneži celo pravijo, da so odvisnosno šolo izumili v bistvu marksisti, ki pa so delali za OZN in tam seveda niso mogli zastopati marksističnih stališč. Dejanskih razlik med enimi in drugimi pa je kaj malo.

Nekako ne vidim, kako bi predlagani ukrepi rešili nekatera resnična vprašanja v zvezi z globalizacijo, pred katerimi si gotovo ne velja zatiskati oči. Kako preprečiti, da ne bi sedanja plima globalizacije naplavila ponovno protekcionizem, trgovinske vojne in s tem ponovile scenarij z začetka tega stoletja? Avtorja ne ponujata učinkovitih predlogov, več pa je več parolskega in normativnega pozivanja. Geslu A. Lincolna, "ukinite carine in spodbujajte svobodno trgovino, pa bodo naši delavci, v katerekoli gospodarski panogi, tako kot v Evropi, padli na življenjsko raven tlačanov in siromakov" (str. 97; da ne pozabimo, to je izjavil predsednik ZDA, države, ki je "izumila" in začela prosperirati s pomočjo protekcionizma) je nujno treba postaviti po robu vsaj znamenitega francoskega zagovornika svobodne trgovine F. Bastiata in njegovo peticijo proizvajalcev sveč, s katero se je hotel ponorčevati iz protekcionistov, ki pravi takole:

"Tujci, ki razpolagajo s superiornimi sredstvi za proizvodnjo svetlobe grozijo preplaviti naš trg s ceneno svetlobo. Ta nasprotnik ni nihče drug kot sonce. Zato predlagamo zakon, po katerem bi morali zapreti vsa okna in vrata, odprtine in špranje, skozi katere prodira sonce v naše domove na škodo donosne domače industrije sveč". Komentar verjetno ni potreben.

Res pa je, da knjiga odstira temne strani globalizacije na poljuden, celo shrljiv način. Posamezni argumenti so zelo plastični, vendar pogosto nekonsistentni. Dobro je, da opozarja tudi na to drugo plat, da se pravočasno sproži akcija, ki bo pričela popravljati negativne posledice globalizacije, ki smo jim gotovo priča. Ni pa dobro zaiti v drugo skrajnost, ko v približajočem oblaku vidimo že hurikan, katastrofo. Še zlasti ne pri nas, saj imamo stalne probleme s strahovi, da nas bodo tujci s pomočjo tujih neposrednih investicij podjarmili. Poseganje po netržnih rešitvah, se pravi po močni državi, nekatere bolj skominajo kot pa preveliko odpiranje, čeravno ne velja idealizirati trga. Le-ta ni idealen, je pa še vedno boljši kot državni voluntarizem. Ne smemo pa od njega pričakovati tega kar trg ni, to je pravičnosti. Trg je učinkovit, ni pa pravičen. Zato tudi od globalizacije ne smemo pričakovati pravičnosti, ker to ni. Lahko pa vseeno ugotovimo, skupaj z Economi-

stom, da globalizacija dviga dohodke vseh sodelujočih in da bi žrtve nepravilnosti vedno morale imeti tovrstno srečo. (Economist, 27. 1. 1996)

Pozdraviti velja tudi mobilizatorski naboj knjige, ki jo kljub kritiki ne kaže razumeti kot poziv proti globalizaciji. Menim da tako ni mišljena. Njen osnovni problem je, da je s strokovnega vidika šibko utemeljena in da ne daje, čeprav ponuja, rešitve. Rešitev ni v odpravi globalizacije, kot včasih podobni bestselerji priporočajo in v ukinjanju transnacionalnih podjetij rešitev, ki naj bi bila rakasta tvorba, ki jo je potrebno le operirati in tekla bosta med in mleko.

Knjiga res navaja mnoge pasti globalizacije, ne pa tistih, ki se mi zdijo pomembnejše. Prva je neznanje, je propagiranje populističnih idej, ki so dovolj apokaliptične, da pritegnejo pozornost in ustvarjajo vtis, da so problemi in rešitve dokaj enostavni in tudi v tem smislu nekako spodbuja nevarno preproščino. Druga nevarnost je provincializacija kot odgovor na globalizacijo in to v obeh pojavnih oblikah, o katerih govori na primer A. Debeljak približno takole: o provincializmu zapiranja na lastno gnojišče (lahko bi rekli tudi zaplotniški), na katerem je sicer toplo, vendar smrdi in provincializem sprejemanja vsega tujega kot čisto zlato (poveljevanje tujega in podcenjevanje domačega). Plodna tla za oboje je neznanje, ko ni znanja o tem kaj je znanje.

Strinjam se z uvodničarjem J. Mencingerjem, da je ta knjiga bleščeča, toda v malo drugačnem smislu. Izziva, ščemi oči, torej se blešči, manj pa je bleščeča po strokovni prepričljivosti, po moči argumentov, še najmanj pa po priporočilih. Tako bo tudi ta knjiga doživela, dolgoročno gledano, podobno usodo kot Ameriško izzivanje ali podobni bestselerji. Po veliki začetni popularnosti bo kmalu utonila v pozabo in ne bo na bralni listi študentov. Sam bom še vedno raje čital knjige P. Krugmana *Peddling Prosperity* (1994; tudi uspešnica v ZDA), ki je med drugim tudi dokaj poljudno pisana, toda strokovno dognana, a ni pritegnila javnosti, ali pa že omenjeno knjigo *Pop internacionalizem* istega avtorja in podobne. Te bodo preživele in ne bodo muha enodnevnica.

O grozljivosti pa še tole. Nekatere ugotovitve knjige vsaj bežno spominjajo na literaturo, ki smo jo včasih morali čitati. Že Marx je namreč pisal o zastrašujoči eksploataciji in razslojevanju, o tem kako kapitalistični način uporabe strojev povzroča nezaposlenost, ne pa sami stroji. To je natanko tako kakor je dokazoval sloviti B. Sykes, ki je svojim žrtvam rezal vratove in to branil takole: "Gospodje porotniki! Temu trgovskemu potniku je bil v resnici prerezan vrat! To dejstvo pa ni moja krivda, to je krivda noža. Ali naj zaradi takih začasnih nevšečnosti odpravimo uporabo noža. Pomislite vendar, kje bi bilo kmetijstvo in rokodelstvo brez noža? Mar ni ravno tako zdravilen v kirurgiji, kakor izveden v anatomiji? Če odpravite nož, nas pahnete nazaj v najhujše barbarstvo!"

Marx je govoril o tem, kako kapitalizem vsrkava vse narode v internacionalno proizvodnjo, v kateri si kapitalisti prisvajajo vse prednosti, na drugi pa raste beda. Akumulacija kapitala slabša delavčev položaj, krepi akumulacijo revščine, ki ustreza akumulaciji kapitala, dokler ne počni kapitalistična lupina in nastopi poslednja ura privatne lastnine. A v tej tezi se je hudo zmotil. Kapitalizem ni propadel, nasprotno, zelo prosperira. Pravilno pa je predvidel, da se bo razširil po

celem svetu. Morda sem šel predaleč, gotovo pa "enopetinska družba" bogatih nekako spominja na podobno literaturo.

Za avtorja je globalizacija kriva za razslojevanje znotraj in med državami ter za brezposelnost. Res je, prišlo je do naraščanja razlik v dohodkih v razvitih državah, obenem pa tudi do zmanjšanja v manj razvitih (vsaj v Aziji). Poročilo Svetovne banke ugotavlja, da se je število revnih v tem delu sveta razpolovilo. Avtorja Pasti globalizacije menita, da globalizacija pospešuje razlike med razvitimi in nerazvitimi državami. A to je le ena stran kovanca. Poročilo UNCTAD (1997) ugotavlja, da so se razlike med dohodki najbogatejših 7 držav v primerjavi s tistimi v sedmih najrevnejših povečale; leta 1995 je bila razlika 35 kratna, leta 1960 pa 20 kratna (str. IV). Sprašujem pa se, če je takšna primerjava res ustrezna, saj gre za ogromne razlike med obema skupinama držav. Obenem globalizacija pospešuje konvergenco razvoja na relaciji razviti nerazviti vsaj v primeru tistih držav, ki so zasledovale odprto strategijo gospodarkega razvoja in so se vključile v svetovni sistem, kot ugotavljata Sach in Warner (1995, str. 63) za obdobje 1970 -1989. Med temi državami so bile, poleg razvitih držav tudi take kot so Jemen, Indonezija, Koreja, Ciper, Jordanija, Barbados, Irska, Portugalska in Malezija. Sprva, ko so države še na nižji stopnji razvoja, se razlike lahko povečajo, kasneje pa pride do konvergence realnih dohodkov obeh skupin držav. Krugman in Venables (1995) gresta celo tako daleč, da trdita, da gre ta konvergenca, pod določenimi predpostavkami, na račun razvitih.

Očitno je, da posledice globalizacije niso avtomatične (niso "od boga dane") in za vse enake. Precej so odvisne od politike in strategije, ki jo zasledujejo posamezne države. Globalizacija nagrajuje dobro politiko, kot ugotavlja Mednarodni denarni sklad (1997,3), čeprav je tudi res, da pa je razslojevanje znotraj držav bilo neodvisno od politike, ki so jo države zasledovale (kot ugotavlja UNCTAD, str. V). Razlike med različno premožnimi sloji so se krepile tako v državah, ki so zasledovale strategijo pospeševanja izvoza, kot tistimi, ki so izvajale strategijo uvozne substitucije, dasiravno UNCTAD istočasno ugotavlja, da je v vseh primerih, ko je prišlo do konvergence dohodkov, to bilo rezultat izbrane razvojne strategije. V tem se UNCTAD strinja z ugotovitvijo Svetovne banke, saj tudi sam kot tak primer navaža Azijske države (1997, str. VII).

Ugotovitev, da so učinki globalizacije odvisni od politike, opravičuje naslov tega članka oziroma trditev, da je prava past globalizacije pravzaprav najbolj neznanje, nesposobnost najti prave odgovore na izzive, ki jih zastavlja globalizacija. V tem primeru je res lahko nevarna, sicer pa lahko globalizacija spodbuja razvoj.

Pasti globalizacije takšne konvergenčne tendence prezrejo. Vidi se predvsem razslojevanje znotraj držav. Poziva se na korekcije. Vendar pa znotraj izhodišč ničelne vsote, ko eni dobivajo na račun drugih, kar je v temelju napačno, rešitev ni mogoče najti. Tudi ni mogoče najti rešitve, če se zanika načelo primerjalnih prednosti, ki, čeprav modificirano, še vedno poganja mednarodno menjavo. Če ne bi veljalo, da z mednarodno menjavo vsi nekaj dobivamo, vas vprašam, zakaj pa vsi tako rinemo v mednarodno ekonomsko sodelovanje. Kot bi si v živo telo zabijali nož, mar ne. Prav pa imata avtorja, ko implicitno pravita, da je potrebno vzporedno s tem načelom izvajati tudi načelo kompenzacije in to na nacionalni in med-

narodni ravni. Na nacionalni ravni s socialnimi programi, ki pa ne smejo destimulirati uspešne, na mednarodni pa v obliki pomoči manj razvitim z ustvarjanjem pogojev, ki jim omogočajo dohitevanje najbolj razvitih (razne ugodnosti ali izjeme od splošno uveljavljenih načel). Dramatično se rišejo možne negativne posledice globalizacije, ukrepi kako to spremeniti pa sploh niso prepričljivi. Popolnoma se prezre, verjetno kljub vsemu še najučinkovitejša pot, katere manifestacija je končno že tudi EU, to pa je vse večja institucionalizacija mednarodnih odnosov, vse večje uveljavljanje multilateralnih pravil, vse več mednarodnega prava, ki lahko omejuje zlorabe in ustvarja transparentno in predvidljivo poslovanje.

Kaj storiti? Skladno z gornjo ugotovitvijo lahko pritrdimo UNCTAD-ovemu letnemu poročilu o trgovini in razvoju 1997, ki pravi, da je pravi izziv spremeniti naraščajoče profite v naložbe na način, ki bo vzdrževal socialni mir in kako izboljšati kakovost in obseg naložb. Problem je namreč v tem, da se naraščajoči profiti elite vse bolj pretvarjajo ne v naložbe, pač pa v luksuzno potrošnjo. Rentništvo je tisto, ki grozi sprožiti nasprotni udar, grozi z destabilizacijo, ki lahko odpravi dobrobiti globalizacije oziroma ekonomske integracije. Leti 1920 in 1930 nam lahko služita kot ostro opozorilo, kam lahko privede ekonomska dezintegracija. Poročilo se zavzema ne za manj globalizacije, pač pa več tudi na področjih, ki so glavna za dežele v razvoju (liberalizirati trgovino s tekstilnimi izdelki na primer). Atraktivnost protekcionizma razvitih, naperjenega proti uvozu industrijskih izdelkov iz dežel v razvoju, je ravno tako realna nevarnost, ker nas lahko potegne v vrtinec politike osiromašenja sosedov, v merkantilizem.

Na vsak način pa se kaže izogibati nevarnosti satanizacije globalizacije ali pa njeni glorifikaciji. Bistveno je veter globalizacije ujeti v svoja jadra, dobro jadrati v željeni smeri in ne v smeri, ki ti jo le ona določa ter se pri tem izogibati nevihtam. Brezvetrje (ne globalizacijska strategija) se zdi mnogo nevarnejše kot pa jadranje z vetrom, saj te ne pripelje nikamor, ostaneš na mestu. Zaradi možnega neurja se ne kaže odpovedovati energiji vetra (globalizacije) temveč se le priučiti dobro jadrati, pa tudi plavati. Izziv konca tega stoletja je, če parafraziramo Schumpetra, kako ne dovoliti, da bi destruktivne sile modernega kapitalizma dobile oblast nad njenimi kreativnimi silami (glej UNCTAD 1997, 66). In končno, zavedati se velja, da je regionalna integracija, vključevanje v EU, le pojavna oblika globalizacije. Kdor se zavzema za EU se zavzema tudi za globalizacijo. Avtorja knjige sta za evropsko integracijo, imata pa mnogo pomislekov pri globalizaciji, čeravno bi zelo težko rekli, da gre za dva različna procesa.

LITERATURA

- Economist, 27. 1. 1996
- Krugman, P. 1996. Pop Internationalism, The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Krugman, P. 1994. Peddling Prosperity, W. W. Norton&Company, New York.
- Krugman, P. and Venables, A. 1995. Globalization and The Inequality of Nations. Working Papers No. 5098, National Bureau of Economic Research, Inc. Cambridge.
- IMF, World Economic Outlook. 1997, May, Washington DC.
- Rodrik D. 1996. Has Globalization Gone too Far? Institute for International Economics, Washington, March.
- Sachs, J. and Warner, A. 1995. Economic Reform and the Process of Global Integration. National Bureau of Economic Research, Inc. Cambridge. Reprint No. 2002 .
- UNDP. 1996. Human Development Report, Oxford University Press.
- UNCTAD, Trade and Development Report, 1997. 1997. United Nations, New York and Geneva.
- Williamson, J. 1997. Globalization and Inequality, past and Present. Research Observer, Vol. 12, Numb. 2, August 1997, The World bank.